

Journal pédagogique
de formation des
étudiants, des néo-
alphabètes et de
promotion linguistique
et culturelle

AVALIGBE

Gungbe Xoláwema

CIReLiCA & Les Editions AZIZA

01 BP 2999 Porto-Novo (République du Bénin)

Tél. : + 229 958 30310 - Courriel : dr.ligancharles@gmail.com

PADONU Jijoxo yì olón

Azǎn 25 tó afosùn oxwè 2022

ton gbè wè hénnu

mèkplóntó Jijoxo PADONU

ton lě dọ nadó zé okógba-

za eton sẹdọ. É ka só nyí

mó núgbǒ tò Xògbónu tò

kpédido misa dọkpó godo

tò sinsèngun katólíkì ton

mè to Ataké, Mèwiwé Anu

sìn goxo mè. Xwégbè wè`

ye dì dawè ló dọ tò

Xògbonu. É ma jè awutu

hwékpó do yi amasìn...

Égbéján Jijoxo PADONU

*Dotógán, Mèkplóntó dọxó,
Mitó acẹkpikpa Matye KEREKU ton*

Xóta lě :

⇒ PADONU Jijoxo yì
olón1, 2, 3.

⇒ Wilfrid GÀNGBÓ :
Beneto dẹkunnu
ná nunywén
kpégàn1, 4, 5.

⇒ Akwénuwató dọxó
lẹ dóná wa Beneto
mè6

⇒ Wekún gungbe ton
lě.....7

⇒ Nyɔkan-nyɔxyázǎn
wẹ kpé.....

⇒ Nunywén
klewún.....9

Wilfrid GÀNGBÓ : Beneto dẹkunnu ná nunywén kpégàn

Beneto dẹkunnu ná
wekplónmètó-dòdinnanutó
dọxó Wilfrid Gàngbó. Nuyiwa
susu wè` nyi bibayi gbòn ené
dali. Yovosùn enetó oxwe
2022 ton exe mè wè nuywétó
daxo lẹ kplí to tito kpataki é
nyi Amerikito ton mè bo kè-
alo yí memesunu Wilfird

Gàngbó dọ ogbẹta yeton

mè. Exe bayi

kunnudenu titewun-

gbe dọkpó ná

nuynwé, nunyówa

kpó alogó ná tito

nukonyiyi ton lě kpó

gbòn glénsito dọxó

Ameriki jí.

Wilfrid GÀNGBÓ

Ozosun 2022 - N°1.

PADONU Jijoxo yì olón

Afò sɔgbe ná otònkún lɛ

Mító enè wè zé acèkpikpa togán Patrice Talon tòn sín afò dọ tẹ to wiwa ló hwenu. Kpataki Eléonore Yayí Laqékàn, Benjamin Hunkpátín, Salimane Karimu kpó Mèdésé Veronique Tonyífoḍé Mèwanu kpó. Ye wu nukúnmonú otò tòn lě, mèkplóntó ɖaxó lɛ, otòlagán, otòlvígán, xwéḍutó lɛ kákáje hennúmè lě kpó otoví

jí to dotò nunywékplóntèn ɖaxó Beneto tòn tò Kutonu. É ná nunwén dotògán susu to Beně kpó gbè ló mè kpaa kpó. E xò jijoxo sín kan kpó amanuwató lɛ kpó nado go-alò ná azonhengbo otòví lɛ tòn tò Meyugbéji. E xòkàn to gbèhwenu éton bo dotonunywékplóntèn ɖaxó wa Xɔgbónu bo otògán Boni Yayi zě dọ bayi nukontó ná. Jijoxozón wè é wa káká dọ yí gbojé to

Jijoxo Padonú, Xɔgbonu ma na gblě

wa to ogbèhwenu éton tò Xɔgbónu. Otò ná to tẹ bo otovi lɛ ná sè otàn, boná mòdo ná hwèndomenú yeton lě, boná wanu ná nukonyiyi otota onyí atònnò ló bayi okàn ḡḡ dawe ló xo to Ajacé, Xɔgbónu, Porto-Novo. Zángbétó, Avesán, Gunnukó, Egungun (ayonukubitó), Vodún kpódò númesen ɖévo lě kpó singan ɖèkunnu ni èn.

Mḡḡokpoló, osinsengun wiwé katoliki tòn

kpaa lě kpó sín afò wè sɔgbe tò nuyiwa ló sín tèn mè.

Oxwényikò jè dawe ló

Hwenu é do jò, mèjitó eto lě dọ nyí niyè ḡḡ Jijoxo. Onyiko ló wazon tò ogbezán dawe ló tòn mè nugbò. Dotòzón wè é kplón bo no wazon na mè to dotòxwé ɖaxó Xɔgbónu tòn lě kpó sín afò sɔgbe . É só nyí mèkplóntó ɖaxó alila tò alixò ene

azón mè. Sòmó, é gbé to alogo ná azɔngbé eton lě káká jèhwenu e osé dọ zàn ní èn dọ. Oxwényikò jè dawe ló nugbò. É zòn jijoxo mè dọ wá bo zòn jijoxo mè dọ yì. Okpé wè ye ná dọ ná mejitó éton lě ḡḡ ye kpón nyikó dọ ná.

Dotòzón wè é kplón bo no wazon na mè to dotòxwé ɖaxó Kutonu tòn.

Ayinóví lɛ nyó azón ḡḡ Jijoxo Padonú

sogan kpagbe ná azón eton. E nyí nukontó ɖokpó bono kpénukún akwenuwiwa agun Mèwiwé Anu tòn go to Ataké. To kòḡḡokpómè xé agùnví lɛ, é go-alò ná tito yisegùn tòn lě talala. To Mawu kpó gbètó lɛ kpó nukòn ɖagbewiwa dawe ló tòn sù. Énèlě wè ovi éton lě kpón bo ḡḡ emi tò lèblanú mè nugbò cigba ye ní lèkpé ná cyo dawe ló tòn. Ene nyí bibayi tò okúmisa éton

Organisation

CIReLICA & Les Editions AZIZA
01 BP 2999 Porto-Novo

Téléphone : 00 229 958 303 10
Messagerie : dr.ligancharles@gmail.com

Force et pouvoir aux langues et cultures autotchtones d'Afrique

Wilfrid GÀNGBÓ

Beneto ñekunnu ná nunywén kpégàn

Beneto ñekunnu ná wekplónmetó-
dòdinnanutó ñaxó Wilfrid Gàngbó.
Nuyiwa susu wε`nyi bibayi gbòn éne da-
li. Yovosùn enetó oxwe 2022 tòn éxe mè
wè nuywentó ñaxó tito kpataki é nyí
Amerikìto tòn lě kè-alo yí mèmesunu
Wilfird Gàngbó dó ogbeta yeton mè. Exe
bayi kunnudénú titewungbe ñokpó ná
nuynwé, nunyowa kpó alogó na tito
nukònyi yí tòn lě kpó gbòn glénsito ñaxó
Amerikì jí.

Xogbonuvi jiji Wilfrid Gàngbó nyí ogbé lo

mè byó tó ná azǎn titewungbe ñě é
ko wa bo só to okàn étòn xo lě dali.
Matematiki nuywén alila wè é no
kplón mè to wexome ñaxó Ameriki tòn
Kalifóní tò Los-Angeles Ameriki. Mó
wè é só no ná nuywé ló gbòn
ayihóngosú enè lě mè.

Oxwè kandéko nukun ñokpó dyé
(1961) wè Wilfrid Gàngbó jò to Xòg-
bónu. É kplón nú kpedé to wexomè
ñaxó Agbomè Kalaví tòn bo jenukòn
hwekpó taḍagbe dó hùnhòn déji bo é
yí yovoto mè. É no dón bo yí kún-
nuḍewema ñaxó lèkpó tò azón eton
lixo jí. É só yí nukplónmè núnuywén lě

Wilfrid GÀNGBÓ

bo mò azón tò dón káká dó jè egbě. É no
kpón ojré bo no wá kplón nu wéxoméví
ñaxó lè tò Beněto mè. Mó é só no kpénu-
kún dòdinnanuxó go xé yewu wéxoméví
ñaxó lè. É nò bayi oxósedagun tenme-

tenme gbɔn ogbè ló mè nadó ná nunywén kpladó nunyówa éton kpó nukonyiyi kpó.

Yewu nunywetó fɔdɛ kandeko nukún ɔokpó (261) wè ye cán ɔó nunywédodó gbɛta Ameríkito tɔn ló mè to oxwè exe. Enɛ nyí kɔndego kpó kunnudide ná ayihón ló kpete. Ogbɛta ló ko tíin to ayi són oxwe fɔdɛ kandeko nukún awè dyé (242 ans) .

Wilfrid Gàngbó to awú wle nadó gó-alò ná Beněto kpó nunywéxó kpó xugán ɔě é ko to bibayi ɔáyí. Enɛlě zón bò otògán Beněto tɔn Patrice Talón nágbe ɔó ye ní ɔèkunnu ná dawɛ ló. Ené gblamè wè Mitó Abuɔulayi Bio Tchané yí jonò éton bo ná èn kúnnuɔewema ɔó hùnxomè ni èn to azǎn 29 tó afosun 2022 tɔn gbè.

Tò azán 31 tó afosun ló tɔn gbe, é yí jijojo nunywén kplóntɛn ɔaxó Beněto tɔn lósú to Kútɔnu. Mèkkpóntó ɔaxó Avakujò Jozué kpó bòdegotó éton lě kpó ɔòxó kpó e kpó kpladó kòndokpónuwiwa tò kplón kpó dòdinnanu kpó lixo jí. Wexómèɔaxó Dangbo tɔn lósú yí jonò éton to azǎn tintán ozosùn ló tɔn mè. É ma só nyi jonò to flén ɔó é ko nò kplón nu mè to matematiki kpó fiziki nuywén kplóntɛn wexómɛ aɔaɔanu Agbomè Kalavi tɔn flén.

Kpɔɔ to azǎn 5 tó ozòsun ló tɔn gbe, ye kpà gigo ná Wilfrid Gàngbó to wexómè ɔaxó Agbomè Kalavi tɔn. Nukòntó lɛ, titewungbe mèkplóntó ɔaxó Félicien Avlèsì kpó bodegotó éton lě kpó, mètru ɔaxó lɛ, wexómɛvi lɛ kpó azónwató tenme-tenme oxwé ló gbe tɔn lě kpó gɔná onúkɔntó kpó tovi kpaa lě

kpó nadó nyí kúnnuɔetó ná nuyiwa éneló. Sisé kpó kunnudide kpó su to otèn ló mè talala. É vivi ná mɛɔaxo Wilfrid Gàngbó ɔó Mitó Eléonore Yayi Ladekan lósú kpagbè ni èn titewungbe. Ě só ɔókpà ɔó alogó émitɔn ma ná hwèdó nunywén kpó nukonyiyi kpó to wexómè aɔaɔanu Agbomè Kalavi tɔn ló sín nuyiwa lě mè.

Bé din, Beněto singan kpà gigo ná Mawu ɔó émi ɔó nukúnmonú titewungbe ɔokpó tò glénsito Ameriki mè bo ná gɔ-alò ná otò ló gbòn onu susu dali.

Akwénuwató ɔaxó lɛ ɔoná wa Beněto mɛ

Otogán Patrice Talon ɔèkúnnu ná Beněto to Flansé Yovo lɛ nukòn

Otogán Beněto tɔn Patrice Talon zìn gbéjizɔnlìn ɔokpó yì Flansé Yovotò mɛ to azán 30 tó afosùn oxwè 2022 tɔn gbè. É bayí ɔokpé kpó yewu ajótó, azóngán kpó akwénuwató ɔaxó ɔón tɔn lɛ kpó nadó ɔèkunnu ná otò mitɔn kpladó titò kpó ɔiɔyó é tɔin to din lɛ kpó.

Gbòn oxózedagun etɔn mɛ, é doxyá

ɔò ahúnkúkú, ayìjayi, hwìhwé kpó osén ɔagbe lɛ kpó ko tɔin to Beněto mɛ to egbè din. Móɔok-poló alixɔ kpó alinyannu nukɔnyiyi tɔn ɔévo lɛ kpó ko to ayi ná ajótó, akwénuwató kpóɔò azóngán ɔaxó e jró ná wanu tò Beněto mɛ lɛ kpó. Kpóndego étɔn lɛ wè nyí lɛtriki, alixò, azónsén kpó awúbo tenmè-tenmè akwénuwiwa tɔn lɛ kpó.

Omɔzónwatèn ɔaxó Glojigbé tɔn, ozohúnglɔntèn Kútɔnu tɔn kpó agàhúndotèn Kájewun tɔn kpó só nyí dóxya ɔiɔyó tɔn to Beněto mɛ.

Enɛwutu otògán Patrice Talon yló Flansé Yovó lɛ ɔò ye ní wá Beně bo wá zánkwe ɔò otò ló mɛ ná nukɔnyiyi nuyiwa yetɔn lɛ tɔn kpóɔò ná ɔagbe Benětoví lɛ tɔn. Hwekpó é naɔó klíta ná oxó étɔn Patrice Talón ɔò ná Flansé Yovó lɛ ɔò ye ma su sò Cínù Yovó lɛ tò akwénuwiwa lixo jí tò Beně gbá. Bé é mì to nukudíɔò mɛ ná wiwá yétɔn. Oxozedagun Patrice Talon tɔn hùnxomè ná Flansé Yovó lɛ bo ye kpagbè ná. Mowè yewu Beněví ɔè to Flanséto mɛ lɛ lɔsú kpagbè ná otogán yetɔn ná xónyɔɔo kpó kunnudéná otò etɔn kpó.

Otogán Patrice Talón

Wekún gungbe tɔn lě dye

Ogbè nyɔkán bayi alyannú titewungbe ná akò lěkpó. É nɔ ná mè vivo kpodò jɔje nádo má nunywén xé nɔzo kavi ayihónmɛnu lě.

Tadená yetɔn dye :

Wekún asu lɛ kpó kpajré lɛ kpó

B / b	→	Baba, basya, bobá
C / c	→	Cakú, acuta, coco
D / d	→	Dosú, dadá, adado
Ð / ð	→	Ðenɔ, Aɔdɔdó, oɔà
F / f	→	Fifamè, afò, afòkpa
G / g	→	Godonu, ogàn, galí
H / h	→	Hùnsú, ahún, ahwli
J / j	→	Jɔsú, ajimè, jijoɔxo
K / k	→	Kósú, klaklú, kolì
L / l	→	Lalí, alòké, alaká
M / m	→	Mɔnnú, mánbò, omò
N / n	→	Nɔxwényó, nɔví, anɔ
P / p	→	Pápà, apáɔì
R / r	→	radio
S / s	→	Sédó, así, asrò, asyó
T / t	→	Tavé, távojigo, tánglan
V / v	→	Vinyó, vavo, vavanò
W / w	→	Wènsú, awúbɔ, awa
X / x	→	Xèsú, axì, axwá
Y / y	→	Yábò, yaya, ayló
Z / z	→	Zínxwe, zegbla, ozò

Wekún asì lě kpó kpajré lɛ kpó.

A / a	→	Asibá, akpà, alò
E / e	→	ogbé, ogbè, éxe
I / i	→	Iya, oví, alwí
ɛ	→	ogbé, ogbè, akwé
o	→	oxwé, oló, lòkí
ɔ	→	axó, alò, vónu
u	→	akú, asú, nù
an	→	akpán, kpàn, ahàn
in	→	afín, fìn, atín
ɛn	→	ofén, ofèn, okpén
ɔn	→	ohón, ohòn, akón
un	→	ahún, ohùn, ohú.

Wekún ahóò lě só tìin to ye mè gá.

Yewu lě dye :

Gb / gb	→	Gbáglá, gbàdó, agbá
Kp / kp	→	Kpòsú, Akpakpa, kpalí
Ny / ny	→	Nyómi, anyà, anyò
gl	→	glási
gw	→	gwgwenò
hl	→	ahlú
hw	→	hwyèhwènò, hwlén
kl	→	klaklú, klu
kpl	→	kplán, kplí
kw	→	akwé, akókwe
Kpw	→	akpwé
nyl	→	nylandó, nylankan
xw	→	axwá, oxwé
		xwlxwlakó, kpàxwlé.

Nyɔkan-nyɔxyázǎn wè kpé

Són oxwè kandé fɔtɔn nukún awè (57) dɛ wè Tito ɖaxó ogbe ló tɔn e nɔ kpénukún okplón, nunywén kpó hwendomenú le xó go zé azǎn 8tɔ ozosùn tɔn dɔ tɛ nado nɔ kènu dɔ nyɔkan-nyɔxyá xó go tò ayihóngosú ene lě mè.

Oxóta oxwè ló tɔn to ga enu wè nyí tadyó ná *nyɔkan-nyɔxyá kplóntɛn lě*.

Lilɛn otò nukún le tɔn to azǎn ene zizeɖayi hwenu wè nyí dɔ ayihónmènu lě ní mòdò ná ɖagbe nyɔkan-nyɔxyá tɔn nádo kpénukún jijo, awúbo gbemè tɔn, kplón, ahwàn fun xé ohén kpó akónkpikpan ná sunnu kpó nyɔnu kpó ye nídó wanú zenzen kpó dali.

Tò Beněto mè, é bayi dɔ nyɔkan-nyɔxyá sín tito lě ma só dɔ zínzín ganji dé ba tayiɖi Éhuzu hwenu tɔn. Nuyiwa lóle ma só nɔ mò alògɔ tawun dé bà sɔn yewu otò nukún le sí. Mèbotɔ togodo tɔn lě lɔsú só sè afò dɔ godo talala.

Tito kpeɖé dɛ tiĩn lóle lɔsu ma só gbàkpé gbòn Beněto ló mè. E wá bayi dɔ omè susu tò hùdó nyɔkan-nyɔxyá tɔn mè nádo tɔn sɔn wùnvilo jí. Amɔ ye ma sɔgan mɔ taɖagbe mɔwunko tólolodin adavò ní otoví kpaa lě lɔsu yló yeɖe dɔ nu bo wazɔn ló.

To Beněto mè egbè din gleto kpó tòhunukún kpó susu tɔn bo ba akpatá klewún e mè ye sɔgan bayi wiwa nyɔkan-nyɔxyá tɔn tɛ kpo.

Módokpoló mèkplontɔ le hán titewungbe, dɔ ye ma só nɔ yló nuyiwa éne dɔ nújɔnu tawun dé wutu ná toví lekpo. Mimekpó ka nywén dɔ ní nukɔnyi yi ná tin na otò mitɔn, okplón basi alinyanú titewungbe dɛ go mi dóna tɛ dɔ. Gbètɔ e tɔn tò zinflu manywén tɔn mè ma sɔgan vánkàn na jijo, akwénu, ayímeɖifé, kpó otò ni wa nu dɔ sɛnxuji kpó gò. Ovitɔ kpó ovinó kpó e ma nyó ɖagbe dɛ tò wéxɔmèyi yi kavi ovinu wa do jrèji xó go ma sɔgàn xò ɖagbe sín okàn ná hénnu étɔn.

Tò Beněto mè, gbètɔ naye kandé gban tò kanweko jí gbé tò wùnví manyókan-manyónxyá tɔn mè. É to mó bò otogán le dɔ dandan wè mi ná dɔ nukɔnyi yi. Nugbó lilɛn yetɔn lě nyí ɖagbe; amó yé ma dóná wòn dɔ ní agbàn gba, fí dɛ ye klén afò tɛ wè ye dóna kpón.

Yovogbe kpikplón nyó ganjí ná yewu yɔkpɔvú le. Eté wè kàn ɖekpè, ahwli kpó mèxó sunnú kpó nyɔnu kpó dɛ ma dɔ taɖagbe bo yi yovówexɔmè lě tɔn ?

Ɖee mi kpón oxó ló jí káká mi wa mò dɔ olàn ma sɔgan nɔ mó ná gbetɔ Dosú.

Otogán le dóna wlé-awú ná otovi

le, ni gbă wá nyí d̀ò mèd̀éle nyí gbigbé to
otò ló mè hwenu e mèd̀evo lě tò awúbo
daxó mè. Nyɔkan-nyɔxyá sín nuwiwa
dóna gbàkpé gbòn Beněyigbaji blebu.
Enè wè ná zón bo otoví le ná d̀ó mò nú jè
díd̀yó, vòtò kpó nuyiwa d̀ě tĩn tò otò ló
mè lě go boná gò-alò ná bo é na lód̀o.

Nunywén klewún

Osèzăn le dye

⇒ Atezăn	lundi
⇒ Guzăn	mardi
⇒ Azăngaa	mercredi
⇒ Nyɔnuzăn	jeudi
⇒ Axoluzăn	vendredi
⇒ Boqizăn	samedi
⇒ Awlénwiwezăn (vodungbe)	dimanche

Yovosun wyawe lě dye

1. Alúnlunsun	janvier
2. Afínkpòsun	février
3. Xwèjjsun	mars
4. Jidósun	avril
5. Akpwésun	mai
6. Ayidósun	juin
7. Jiyasùn	juillet
8. Afòsun	août
9. Ozòsun	septembre
10. Kónyànsun	octobre
11. Zóyisùn	novembre
12. Awéwesun	décembre.

Dosu Charles LIGAN